

OCTAVIAN PALER – UNDE THE SIGN OF THE REVOKED VOW**Mariana Simona VÎRTAN (PLEȘA)***"1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia*

*Abstract: This essay aims to concentrate a walk through the lyrical universe created by Octavian Paler in his first writing, named *The Shadow of Words*. This collection of poetry, published in 1970, is a rescission of the asseveration he made to himself: not to write anymore, after he loses his first manuscripts. He will cancel this vow after two decades passed from this first writing trial. The author published this poetry collection when he was 44 years old as an image of „haste”, as the he confessed. These lyrics are similar to the aphorisms because they are created as wise judgements related to different concepts that author's life was connected with, one way or another. One of them became the theme of his writing universe. The most important seemed to be loneliness. These poems were created as definitions, for concepts like: loneliness, melancholy, sadness, absence, silence, uncertainty, late regret, nostalgia, joy (white smile), humility, homesickness, anxiety, insomnia, abandonment, fear or love. On the other hand, to infinite feelings of the emotional sphere, are attached „the definitions" of some abstract concepts designed to shed light on the possibility of a wise transcending according to the creative spirit of these verses: hypothesis, mystery, introspection, lack of unity of opposites, alter-ego, etc. All these concepts, regardless of the field they belong to, are exposed as tangential lines related summaries of creative self. Each term is thought, in relation to appearance, strictly according to the author. The approach is, every time, with direct relation to the being, focusing on the positive or negative impact which they have on the self.*

Keywords: poetry, loneliness, judgements, vow, definitions.

„Definiții lirice”, așa cum își numește autorul poemele din volumul *Umbra cuvintelor*, reprezintă primul pas concretizat în spațiul literaturii pe care autorul Octavian Paler îl va face destul de târziu, la vârsta de 44 de ani, cu toate că era deja un nume consacrat în spațiul cultural românesc, activând în jurnalism și radio-televiziune.

După cum însuși autorul mărturisește, apariția sa, în spațiul literar, a fost întârziată, puternic marcat fiind de pierderea manuscriselor din adolescență, prin care hotărâse, pe atunci, să pătrundă în spațiul scriitoricesc. Jurământul de a nu mai scrie, făcut în acel moment, va fi respectat, cu neclintire, preț de două decade, de la prima încercare literară. După această perioadă va revoca acest jurământ încercând, din nou, să își reclădească eul auctorial.

Autorul afirma, într-un interviu oferit lui Viorel Cacoveanu, ceva timp mai târziu: „Eu sufăr de răul acelor romantici care reușesc de minune să găsească pământul nesigur chiar stând cu picioarele pe o stâncă. Și pentru care melancolia nu-i vorbă poetică. E un acid care poate pune în pericol până și o clipă fericită. O pătează, o strică, fiindcă n-a venit la timp, fiindcă trece sau pur și simplu fiindcă e frumoasă. Un astfel de romantic izbutește să fie și în amintiri pe jumătate intrus. Încât, incapabil să-și asigure liniștea, nu are decât o soluție, cât de

cât satisfăcătoare: să facă din melancolia lui un aliment, să devină parazitul propriilor sale curențe, să-și valorifice nesiguranța. Mărturisită, vulnerabilitatea lui e parțial exorcizată. El nu vorbește despre sine pentru că ar fi prea plin de sine, ci pentru că acesta e singurul mod de a scăpa de sine.”¹

Sub egida acestei afirmații încifrate, autorul mărturisește, de fapt, că trăirea sa, propria sa existență, a avut drept sursă de conviețuire, cu propriul sine, scrisul: „printre altele aceasta mi-a dat literatura: posibilitatea de a mă suporta, mărturisindu-mă. Nu știu ce m-aș face fără această posibilitate. Nu mai sunt tânăr ca să mă lipsesc de ea. Și mi-a mai dat ceva important. Dumneavoastră sunteți de părere că a vorbi în pustiu e zadarnic?”²

În același interviu, Octavian Paler mărturisește că scrisul l-a tentat, încă din adolescență: „N-am descoperit scrisul târziu. Am publicat târziu.”³ Justificarea sa vine, tot ca răspuns, în acest interviu: „Am povestit în *Viața ca o coridă*, de ce am jurat să fug din literatură și cum o pură întâmplare m-a încurajat să mă țin de cuvânt, intrând redactor la Radio. Când mă uit acum în urmă, justificările și regretele se amestecă. Mi-am pierdut tinerețea prea obsedat de soartă și convins că performanța profesională poate fi o țintă posibilă în orice condiții. Eram mulțumit de câte ori, după riscuri adesea deloc neglijabile sau obositoare meandre între Scylla și Charybda, reușeam să cred că am făcut ceva valoros. Azi socot că iluzia performanței în sine și pentru sine este nu numai deșartă, ci și primejdioasă. Sunt, oricum, bucuros că foștii mei colegi mă judecă mai generos decât mă judec eu și că n-am scris niciun rând pe care să doresc acum să-l ard.”⁴ Debutul său editorial are loc așadar, la vârsta de 44 de ani, în anul 1970, „ezitant la începuturi”⁵, printr-o impresionantă colecție de „definiții lirice”, intitulată generic *Umbra cuvintelor - definiții lirice*. Întrebat de Viorel Cacoveanu⁶ despre simbolistica ideii de „umbră a cuvintelor”, autorul mărturisește că volumul „alcătuit oarecum în grabă”⁷ este, de fapt, „fructul unei precipitări”⁸, de unde putem înțelege ideea de umbră asociată poemelor sale.

Volumul de versuri cuprinde poeme „lapidare, aforistice, în acord cu termenul original al definiției (grecesul *aphorismos*)”⁹. Acest termen redă o judecată organizată lapidar, dar expresiv și concis, un adevăr, o sentință sau o părere cu privire la viață. În conformitate cu accepțiunea termenului par a fi și aceste poeme care vin să enunțe niște cugetări proprii cu referire la diferite concepte cu ale căror sensuri viața scriitorului a intrat în legătură, mai devreme sau mai târziu, unele dintre ele, devenind chiar suprateme ale universului creator, printre care cea mai importantă pare a fi viața întru singurătate. Preluând formula aforismului, Octavian Paler o recrează, uzitând de încifrările metaforei, prin care redă „stări de spirit sau

¹ Viorel Cacoveanu, *Interviuri literare*, Colecția *Opera Omnia, publicistică și eseu contemporan*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2014, p. 70

² Viorel Cacoveanu, *Op. cit.*, p. 71

³ *Ibidem*, p. 73

⁴ *Ibidem*, p. 74.

⁵ Eugen Simion, *Scriitori români de azi, vol. IV*, (ediție de autor), București/ Chișinău, Ed. David/ Litera, 1998, p. 561

⁶ Viorel Cacoveanu, *Op. cit.*, p. 74

⁷ *Ibidem*, p. 74.

⁸ *Idem*, p. 74

⁹ *Idem, Ibidem*, p. 74.

afective”¹⁰. Astfel își găsesc locul, printre definițiile sale, tribulații ale afectului printre care și *singurătatea, melancolia, tristețea, nesingurătatea, ponderabilitatea, absența, tăcerea, incertitudinea, regretul tardiv, nostalgia, bucuria (zâmbetul alb), umiliința, dorul de casă, neliniștea, insomnia, renunțarea, frica, dragostea* etc.

Pe de altă parte, infinitelor sentimente din sfera afectului, le sunt atașate „definiții” ale unor concepte abstracte, menite să lumineze posibilitatea transcenderii corecte, în acord cu spiritul creator al acestor versuri: *ipoteza, misterul, introspecția, absența, unitatea contrariilor, alter-ego-ul, întrebarea, eul, somnul, paradoxul, cicatricile, ponderabilitatea, pasul absent, cercul, febra, alternativa imposibilă, vidul, insul, ușile, echilibrul, himera, liniile paralele* etc.

La acestea se adaugă fenomene reprezentative pentru natură și elemente ce alcătuiesc peisajul: *curcubeul, drumurile, primăvara, floarea de colț, munții, felinele solemne, echinocliul de toamnă, toamna, iarna, amurgul vegetal, amurgul, ulciorul, salcia, vara, florile, altitudinea, cerul, gravitația, zăpada, fructele, izvoarele, salcâmi*, etc. Toate conceptele, indiferent de sfera din care fac parte, sunt expuse ca rezumate ale unor linii tangențiale conexe eului creator. Fiecare termen este gândit, prin raportare la apariția sa, strict în viziunea autorului. Abordarea este, de fiecare dată, cu raport direct la ființă, urmărindu-se impactul benefic sau malefic pe care acestea îl importă asupra sinelui.

Astfel că termeni precum „absența” își dezbracă versiunea concretă, „definiția” clasată în dicționar pentru a deveni „tăcere a culorilor” prin substituirea, în plan metaforic, a culorii albului. Fiecare concept este așadar analizat și disecat, în funcție de starea pe care o aduce autorului. Deși sunt create în stil lapidar, cu tendință de abstractizare, „definițiile lirice” din volum merg spre stilul clasic, prin structură, dar dețin, în cuprinsul lor, „nostalgiile unui sentimental incurabil”¹¹, dar nu direct ci strict sub masca acestor sentințe dure și rigurose construite.

Stilul poemelor îl apropie, în viziunea lui Eugen Simion¹², de cel al lui Lucian Blaga. Asocierea a fost creată, probabil, prin raportare la tehnica de creație construită prin apel la metafora revelatorie, care încifrează sensuri și despre al cărei importanță Lucian Blaga nota: „Metaforele revelatorii încearcă, într-un fel revelarea unui mister, prin mijloace pe care ni le pune la îndemână lumea concretă, experiența sensibilă și lumea imaginară.”¹³ Este vizibil că la astfel de mistere ale lumii face referire și Octavian Paler, în definițiile sale lirice, dar într-o abordare ușor diferită de cea blagiană unde metaforele revelatorii aduc: „prin natura lor un plus de semnificații noi și inedite dar ele sunt îmbogățite, la rândul lor, cu semnificații, prin aportul câmpurilor semantice ale simbolurilor nominale sau al verbelor care intră în componența metaforei, precum și prin dinamica microtextelor generatoare de câmpuri semantice.”¹⁴

Octavian Paler nu coboară în profunzimea semantică a acestui concept, ci mai degrabă, caută să preia ideea de încifrare a misterului lumii, dar nu din nevoia de a aduce

¹⁰ Eugen Simion, *Scriitori români*, p. 561

¹¹ Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române L-O*, vol. IV, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 184

¹² Eugen Simion, *Scriitori români*, p. 562

¹³ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 31

¹⁴ Claudia-Carmen Botezat, *Metafora revelatorie în poezia lui Lucian Blaga*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, 2009, p. 50

semnificații noi și inedite, ci de a le confirma pe cele vechi, deja existente, asupra cărora îndeamnă la cugetare. Cu toate acestea însă, și în poemele sale se regăsește aplicată simbolistica metaforei ca „dimensiunea ontologică a destinului uman”¹⁵, așa cum o amintește și Lucian Blaga.

Același critic literar, Eugen Simion îl apropie și de Tudor Arghezi, luând, în discuție, ultimul poem al volumului: *Scrisoare către băiatul meu*, care amintește de poemul arghezian *Testament*. Ambele poezii devin niște mărturisiri testamentare. În poemul arghezian sunt lăsate urmașilor „cetitor” bunuri spirituale: „Nu-ți voi lăsa drept bunuri după moarte,/ Decât un nume adunat pe-o carte,/ [...] / Cartea mea-i, fiule, o treaptă. [...] / Ea e hrisovul vostru cel dintâi”¹⁶.

În poemul *Scrisoare către fiul meu*, eul creator îi lasă fiului său, drept moștenire „urcușul și dorul”: „Strămoșii tăi au ostenit la coasă/ și dorm acum sub ierburi și sub brazi./ În semn de doliu munții își aștern/ peste morminte umbra la amiazi/ E rândul meu să mă întorc la ei/ și-ți las ce mi-au lăsat înaintașii./ O sete dureroasă de urcuș/ și-un dor înalt, înalt ca Făgărașii”¹⁷

Poemele, 121 la număr, sunt constituite sub forma unor „definiții” în care Octavian Paler încearcă să creioneze liric imaginile unor concepte, teme sau motive literare subordonate unei suprateme care guvernează întreaga sa scriitură: singurătatea. Astfel sunt trecute, prin filtrul imaginației creatoare: *maturitatea, umbra, melancolia, ipoteza, orgoliul, lacrima, întrebarea, pământul natal, eul, sinele, absența, izvoarele, timpul, salcâmi, somnul, paradoxul, nesingurătatea, stările, nedezrădăcinarea, ponderabilitatea, nesomnul, cicatricile, pasul absent, cercul, febra, tăcerea, incertitudinea, soarele, alternativa imposibilă, mestecenii, ceața, înstrăinarea, vidul, insula, fructele, reîntoarcerea spre sine, ușile închise, regretul tardiv, necunoscutul, deșertul, picăturile de ploaie, memoria, poarta veche, floarea de colț, mersul, dedublarea, zâmbetul, primăvara, mutațiile, curcubeul, drumurile, umiliința, alter-ego, munții, felinele, ecoul, dorul de casă, marea, statornicia, introspecția, vorbele nerostite, toamna, rănilor nevindecate, iluzia, neliniștea, renunțarea, etc.* Luate, fie împreună, fie separat, anatele regăsite în aceste „definiții lirice”, refac un univers construit pe motivul latinesc: *fugit irreparabile tempus* (Virgil, *Georgica III*, v.284) și pe cel pe care îl enunță *Ecclesiastul* (1:2): *vanitas vanitatum, omnia vanitas*, ca tribut adus oarecum unei împăcări cu destinul redat autoexilării într-o singurătate.

Poemele compun imaginea unui univers în care colăcăie, amestecate, în spiritul *coincidentia oppositorum*, elemente cadru ale dosarului existențial: *vorbele nerostite vs. autoexprimare și tăcere, înstrăinarea vs. reîntoarcerea spre sine, lacrima vs. zâmbet, echilibru vs. pasul absent, renunțarea vs. orgoliu, întrebarea vs. mister, pământul natal vs. drumurile, absența vs. nesingurătate* etc. Așezate într-o ordine, pe care am putea-o considera aleatorie, aceste contrarii vorbesc despre fauna trăirilor unui eu creator puternic înrădăcinat în pământul roditor al totului.

Vorbe nerostite vs. autoexprimare:

¹⁵ Alexandra Indrieș, *Sporind a lumii taină*, Editura Minerva, București, 1981, p. 31

¹⁶ Tudor Arghezi, *Testament*, [în] vol. *Cuvinte potrivite*, Antologie, Editura Art, București, 2014, p. 20

¹⁷ Octavian Paler, *Umbra cuvintelor - definiții lirice*, Editura Eminescu, 1970, p. 146

În definiția lirică atașată tăcerii, numită, mult mai sugestiv „vorbă nerostită”, Octavian Paler construiește, în chip metaforic, o imagine voalată a singurătății în doi. Vorbele pierdute în tăcere sunt asociate conotativ căderii zăpezii care separă simbolul dualității întregului din care fac parte EL și EA. Vorbele nerostite îi separă deși își stau aproape. Tăcerea devine o rupere a echilibrului și a armoniei cuplului pe care o regretă, încercând să o refacă: „Și alerg să te strig.” Versul este reluat triadic, justificând, prin simbolistica „cifrei trei”, neconcretizarea apropierei. Actul acesta nu mai poate fi realizat din cauza „vorbilor nerostite” care „ne despart, tot mai mult”. La antipodul tăcerii stă „autoexprimarea”. Aceasta ia forma unui sunet scos de clopot, pe care eul creator îl consideră triumfător în fața morții și a uitării, prin depărtarea lui de matricea-mamă. Clopotul îi redă libertatea creându-i independența. Aceasta este recuperată la distanța unui „pas de aramă”. Imaginea acestei libertăți redă o stare de pozitivism și încredere.

Înstrăinarea vs. reîntoarcerea spre sine

Imaginea înstrăinării se recompune sub trecerea astrului diurn dinspre răsărit spre asfințit. Sub metafora acestei treceri, se exprimă imposibilitatea ființei umane de a rămâne, în același stadiu al existenței, trecerea fiind irevocabilă și inevitabilă. Înstrăinarea primește aici o dublă conotație: trecere și evoluție, mergând spre inutilitatea reîntoarcerii spre trecut, ca act al cantonării și involuției dar și ca imposibilitate de *regressus ad tempore*, revocat ființei umane, încă de la început. Reîntoarcerea spre sine este imaginea reîntoarcerii spre propriul eu, definită de Octavian Paler, prin metafora drumului și a ploii. Ambele readuc, în memoria sinelui, posibilitatea întoarcerii spre amintire, pe arcadele trecutului: „Drumurile despre care nu mai știam nimic/ nu mai știam nici măcar că am umblat odată”, sunt reiterate, în planul prezentului, prin „prăfuirea mâinilor”. Aceeași imagine este transpusă prin „ploile ruginite căzute din arborii uitați” care „se urcă pe crengi înapoi”. Această reîntoarcere posibilă în spațiul elementelor inanimate este transferată astfel asupra ființei umane capabilă să reitereze trecutul prin proiecția amintirii.

Lacrimă vs. zâmbet

Tema melancoliei este reiterată prin două motive antipode: lacrima și zâmbetul pe care autorul le definește, prin apel la elementele naturii și a inanimatului. Lacrima deschide, în viziunea auctorială, „lacătele din noi”, arătând, prin această apertură, sondarea vitalului existențial regăsit sub forma închiderii a „lacătului.” Zâmbetul, imagine opusă a lacrimii este regăsit ca formulare a ludicului, prin jocul unor urși polari care se solidifică, renunțând la propria lor existență, peste care „trec în goană sănii.” Imaginea ursului devenit zăpadă, din cauza frigului și a vântului care „se-mbătase” și „se zdrobea de case” sau „urla-n livezi”, trimite spre jocul infantil al imaginației creatoare care desenează bucuria acolo chiar și unde imaginile create sunt de natură să simbolizeze terifiantul și teama: „Vântul urla-n livezi/ Tragic, pe zăpezi.”

Echilibru vs. pasul absent

Aceste două coordonate ale pelegrinului întru cunoaștere sunt prezente printre motivele liricii sale, ca încercare de stabilizare a traseului existențial. Primul dintre acestea, echilibrul este definit ca simbioză a cuplului, a unității. Definiția pe care Octavian Paler o dă acestui motiv literar se construiește pe antiteza TU – EU: „tu cobori pe cuvintele spuse/ Și eu

urc pe tăceri.” Cel din urmă, pasul absent, se construiește pe aceeași imagine a dublului – ființa duală construită pe același TU – EU, se află de această dată despărțită de „un pas”. Eul creator oscilează în a-și asuma această distanță sau a o pune pe seama ființe iubite: „nu știu dacă pasul absent/e al meu/ sau al tău.” Poate doar afirma, cu certitudine, că „între noi curge noaptea.” Pasul absent este reluat, așadar, prin imaginea nopții care se interpune în recrearea cuplului adamic.

Renunțare vs. orgoliu

Două dintre valențele eului: renunțarea și orgoliul sunt definite de Octavian Paler ca antipozii ai echilibrului ființial. Orgoliul ia forma luminii redată de fulgere care „refuză să se transforme în șerpi” când se zdobesc de stânci, preferând, în schimb, „să se prefacă-n vreascuri/ și astfel să se întoarcă-n foc.” Opțiunea focului purificator care ia forma șerpilor transformă alegerea în încercarea de atingere nesfârșită a înțelepciunii. Orgoliul nu primește la Octavian Paler decât valențele pozitive văzute fiind ca posibilitate de autodepășire a condiției umane sucombate de ideea imposibilului. Poemul închinat renunțării este scurt și încifrează, în cuprinsul său, în baza unei comparații, imaginea renunțării ca boală, atât în spațiul materialului: „lacătele mor încuiate/ dacă cheile se-mbolnăvesc de uitare”. Subsidiarul acestei comparații ascunde îndemnul spre determinare ca o condiție a reușitei drept aplomb al uitării.

Întrebare vs. mister

Încifrarea și dorința de a cunoaște structurează universal operei paleriene în întregul său nu doar în spațiul liric. Misterul ia forma semințelor „nevăzute” lovite de păsări „fără să știe cu ciocul”. Sub imaginea acestor păsări autorul așează umanul față în față cu necunoscutul sub armura căruia se așteaptă apariția unei stele. Imaginea cunoașterii ia, aici, prin urmare, forma luminii nocturne gata să se dezvăluie, dacă așteptarea se concretizează. La capătul opus stă întrebarea ca necesitate nestăvilită a ființei umane de a accede spre cunoaștere, spre nevăzut, spre increat, spre mister. Aceasta e reconstituită sub forma unei pantere negre care „sare din iarbă/în trunchiul copacilor/cum dispăre lumina.” În decodificarea ei se regăsesc, la poli opuși, umbra ca semn al necunoscutului și lumina ca semn al cunoașterii. Din lupta celor două și din triumful uneia asupra celeilalte, eul creator vede posibilă nașterea certitudinii.

Pământul natal vs. drumurile

Alte două motive recurente universului auctorial sunt pământul natal, creator al apartenenței și al siguranței umane, în dumul său prin lume și drumurile ca metaforă a călătoriei spre cunoaștere a ieșirii din contingent. Pentru a evidenția încercarea de „regressus ad uterum”, autorul folosește două simboluri ale forței și atotputerniciei: săgeata și arcul. Sub imaginea celei dintâi, eul creator așează ființa umană depărtată de matricea existențială, de universal care a creat-o, pământul zămisitor de viață. Acesta este redat sub imaginea arcului care înalță săgeata, ființa umană, permițându-i distanțarea și căutarea sensurilor existențiale, amintindu-i, drept condiție a permisivității de necesitatea de a se întoarce în sânul ei, prin moarte: „Mai devreme sau mai târziu/ săgeata coboară să moară în arc.” Înainte ca această întoarcere să fie îndeplinită fără drept de sustragere sau refuz, autorul amintește de metafora

drumurilor. Acestea iau forma unor „oglinzi nevăzute”, omul alergând „de la o imagine la alta”, în semn de căutare a rostului existențial a așezării întru cunoaștere.

Absență vs. nesingurătate

Definiția absenței se rezumă, într-un singur vers sau enunț. Însă metafora sub care se regăsește definiția acesteia este cu atât mai sugestivă cu cât se concentrează în dimensiunile reduse: „Albul e tăcerea culorilor”, absența oricărei încercări sau chiar și statuarea prezenței ei. Nesingurătatea aflată la celălalt capăt al absenței, primește însemnele vegetalului, dându-i-se o definiție, în acord cu ritmurile lui. Nesingurătatea ramurei „se cheamă pădure”, iar nesingurătatea sunetului „se cheamă cântec”.

Căutând în universul liric, creat de autor, se pot face nenumărate astfel de antiteze, menite să redea diversitatea trăirilor eului creator, cuprins între nesfârșite zbateri și eforturi ale existenței pe care o deșiră, prin aceste „definiții lirice”, în fața lectorilor săi. Lirica lui Octavian Paler însumează astfel o paletă diversificată de teme și motive literare care converg spre universul romantic devenind pretexte ale nevoii de a cunoaște și, în același timp, ale nevoii de a anula teama de singurătate și de moarte. Atât temele pe care se construiesc aceste scurte poeme sau „definiții lirice”, cum le numește autorul, dar și motivele recurente sau nu imaginarului poetic, reconstituie personalitatea creatoare a autorului; Prins între himerele căutării și nevoia de a fi, autorul descătușează, în libertate, în fapt, definiția vieții. În chip voit volumul se deschide cu un poem închinat „maturității” și se încheie sugestiv cu o „scrisoare” către fiul său, aproape un testament care să anuleze trecerea în uitare și sfatul întoarcerii spre moștenirea înaintașilor, prețuirea dorului și gândul continuu spre înălțare.

Bibliografie:

1. Arghezi, Tudor, *Testament*, [în] vol. *Cuvinte potrivite*, Antologie, Editura Art, București, 2014
2. Blaga, Lucian, *Geneza metaforei și sensul culturii*, Editura Humanitas, București, 1994
3. Botezat, Claudia-Carmen, *Metafora revelatorie în poezia lui Lucian Blaga*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, 2009
4. Cacoveanu, Viorel, *Interviuri literare*, Colecția *Opera Omnia, publicistică și eseu contemporan*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2014
5. Indrieș, Alexandra, *Sporind a lumii taină*, Editura Minerva, București, 1981
6. Paler, Octavian, *Umbra cuvintelor - definiții lirice*, Editura Eminescu, 1970
7. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, vol. IV*, (ediție de autor), București/ Chișinău, Ed. David/ Litera, 1998
8. Simion, Eugen, (coord.), *Dicționarul general al literaturii române L-O, vol. IV*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005